

AZ ANTIGONÉ-PÁRHUZAM

Mészáros Tamás beszélgetése Eörsi Istvánnal

Az alábbi beszélgetés Eörsi István *Antigoné-átiratának* várszínházi bemutatóját követően, még 1989 decemberében készült a *Televízió Nézőpont* című műsora számára. Most szerkesztett változatát közöljük.

— Mi szükség van egyáltalán Szofoklész magyarítására, az *Antigoné* írói újraértelmezésére? Azt hiszem, ezzel a kérdéssel nem most találkozol először, hiszen „visszaeső” vagy e tárgyban: 1969-ben is írtál már egy *Huligán Antigoné* című drámát...

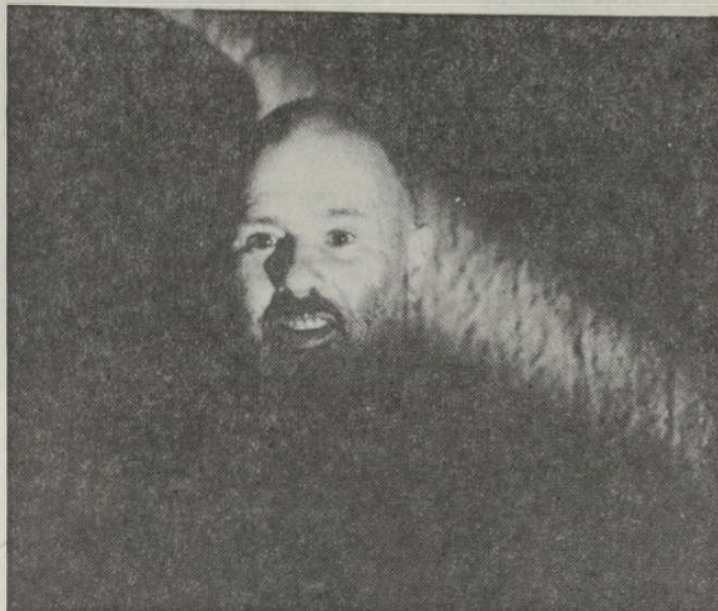
— Az emberiségnek vannak olyan alaptörténetei, amelyek évezredeknek keresztlélkísérik, és természetesen mindig más és más hangsúlyt kap e történetek morális lényege, a figurák egymáshoz való viszonya. Amikor 1969-ben a *Huligán Antigonét* írtam, akkor kétségbeesett voltam a 68-as forradalmak, vagyis a diákfelkelések és a lázadások leverése miatt, amiatt, hogy Keleten és Nyugaton egyaránt elveszett a megújulás reménye. Nyugaton azért, hogy a nagy baloldali pártok elárulták a lázadókat, Keleten pedig azért, hogy a Brezsnyev-doktrina értelmében megvédtük a csehekét saját maguktól. Én azt próbáltam akkor a *Huligán Antigoné*-ban megmutatni, hogy ebben a szörnyű korszakban a tragédia már nem is volt lehetséges. Mert mi történik ilyen korszakban egy *Antigoné*-val? Legfeljebb diliházba viszik, körülötte pedig konzolidálódik az élet. Tehát akkoriban, abban a légkörben, amelyet *közmegegyezésnek* becéztünk — s amelyet mindig is megvettem —, úgy gondoltam, ekként érvényes az *Antigoné*.

— Nézeted szerint létrejött itt egyáltalán valódi közmegegyezés?

— Hát ha közmegegyezésnek nevezzük azt, amikor egy nemzetnek nincs módja visszatartani az uralkodóitól kapott ajánlatot — akkor létrejött. Az ajánlat 1965-ben hangzott el, s úgy szólt: több húst és több szabadságot kaptok, ha elismeritek a hatalmunkat. A nemzet már kivérzett, rengetegen kivándoroltak, sokakat megöltek és lecsuktak. Tehát a nemzet elfogadta az ajánlatot; sőt, lélekben utánaemelt, és — minthogy a hatalom betartotta az ígérteit — megpróbálta „belsővé tenni” a kompromisszumot, hiszen egy nemzet nem tud rossz lelkiismerettel élni. Vagyis amíg 1969-ben még az izgatott engem, hogy a konzolidáció légkörében nem jöhet létre igazi tragédia, addig 89-ben, amikor ezt az újabb *Antigonét* írtam, már legfőképpen az érdekelt, miként tud egy közösség ostobább és becstelenebb lenni, mint amilyen valójában. Közösségen természetesen nem az egész népet értem; a szofoklészi kar mindig a királyhoz közel áll, tehát az uralkodóba beleszólni tudóknak a gyülekezete. És én is rólok beszéltem, az értelmiségnek arról a részéről, amelyik a vezetéssel ilyen-olyan módon kiegyezett. Valószínűleg nagyon széles választékát lehetne meghatározni a közmegegyezésnek; a legelsőként a cinikusoktól, a legjobbjukig ősálsóig.

— A te drámaváltozatodban ez a kar egyöntetűen eljut odáig, hogy a lázadó *Antigonét* egyenesen rábeszéli a halálra...

— Mert ebben a darabban ezt a kart zavarja ez az *Antigoné*. A kar abból indul ki, hogy az adott állapotok között nem lehet megszegni a parancsokat. Ha pedig valaki mégis



Fotó: Gáti György

megszegi, akkor ezzel cáfolja a többség életstratégiáját. Ezért akarják eltüntetni.

— Tulajdonképpen mindazok, akik korábban a szamizdatokba írtak, ilyen értelemben *Antigoné*-szerepet töltöttek be a magyar társadalomban...

— Igen, anélkül, hogy kategorizálni próbálnám magukat, nagyon különféle indítékokból és motivációk hatására jutottunk el az illegális válalásáig. Egyikünk sem olyan fennkölt persze, mint *Antigoné*, és lehet, hogy néhányan elég gyalázatos figurák is vagyunk — ezt most nem akarom megítélni —, de mindenesetre az közös vonásunk volt, hogy nem akartuk elfogadni a közmegegyezést, és ezt nyilvánosan is deklaráltuk. És az is az *Antigoné*-párhuzamhoz tartozik még, hogy ezzel a magatartással megzavartuk a többség emésztését, jó lelkiismeretét.

— A bemutató idején volt még néhány ország Európában, ahol egészen más hatást váltott volna ki a te *Antigonéd*, mint nálunk. Azóta változott persze a helyzet — Csehszlovákiában, Bulgáriában, az NDK-ban, és most itt vannak a román események —, de még mindig úgy tűnik, hogy rendkívüli módon kiéleződik a darab aktualitása. Egyszerűen nem igaz, hogy már túl vagyunk az egészen. Itt élünk benne, hiszen tőlünk néhány kilométerre nap mint nap olyan események zajlanak, amelyek szoros összefüggésben vannak ezzel a darabbal.

— A bemutató után odajött hozzám Németh Miklós miniszterelnök, gratulált, s azt mondta, hogy ezt a drámát két

évvél ezelőtt kellett volna színre vinni. De akkor nem engedték volna — feleltem neki. Szóval, most és itt azzal a kérdéssel konfrontálódik a néző: hogyan bírta ki ezt az utóbbi harminc évet? Hogyan tudta fenntartani lelki egyensúlyát? De ha mondjuk Romániában játszanák, akkor a Kreon-*Antigoné* konfliktus kerülne előtérbe; tehát az, hogy a zsarnoksággal fel kell venni a harcot. Ez is bizonyítja, hogy mennyire újra és újra „fordítandók” ezek a fantasztikus alaptörténetek, hiszen még ugyanabban a korban is, pár kilométerrel odébb az *Antigoné*

kapcsolni a lehallgatót — hadd éljek ismét az *Antigoné*-párhuzammal —, azok is a „kar” tagjai. Ez a kar még létezik, működik, és nem tud átállni, mert a régi beidegződések még hatnak. A te készülékedet is — színházi nyelven szólva — csak „spéttel”, vagyis késéssel fogják poloskáltatni.

— A készülék poloskáltatása csakugyan késik, de a kar tagjai átállni azért tudnak. Nekem meggyőződésem, hogy nagyon sokan már át is álltak. Lassan kapcsolnak, hogy ha mondjuk egy telefonról kell dönteni, de ami a személyes érdekeiket illeti, gyorsan kapcsolnak, és sokan már javában azt nézik, hová állhatnának át. Ez a jelenség pedig azt az igazságot látszik alátámasztani, miszerint a diktatúrában egy csőcselék van, a demokráciában pedig több is lehet.

— Tetszik, nem tetszik, ez a pluralizmus, nem?

— A megdöbbentő csak az, hogy olyan jelenségek is mutatkoznak, amelyekkel például én, minthogy optimista alkat vagyok, nem számoltam. Például azzal, hogy a jobboldal nálunk hihetetlenül erős, és nagy erőterelői vannak.

— Mit értesz tulajdonképpen ma jobboldalon?

— Elsősorban a nacionalizmus és a rasszizmus különféle árnyalatait. De meglep a konzervatívizmusnak egy olyan áramlata is, ami legszívesebben a múlt századi udvarházakba vonulna vissza.

— Azért ez érthető, nem? Különösen a nosztalgia a múlt század iránt. A baloldaliság végeredményben annyira lejáratódott, hogy nagyon nehéz manapság vonzóan megfogalmazni...

— A baloldaliságot egy tökéletesen jobboldali eszmrendszer és államszervezet járta le: a bolsevizmus, amelyik a maga etatizmusával, felelőre építkező rendszerével, óriási centrális hatalmával valóban megérdemli a jobboldali jelzőt.

— Amikor az imént bizonyos jobboldali tendenciák veszélyéről beszéltél, hirtelen eszembe jutott, hogy nem is olyan régen, még az MSZMP főtítkáráként Grósz Károly hírhedt sportesemény beszédében a jobboldali veszélyt riogatta az országot. És most te, egy egészen más pozícióból, ugyanezt mondd. Hol van itt a rokonság?

— Remélem, hogy az én álláspontomnak, eszmémnek és magatartásomnak semmi rokonsága nincs azzal, amit Grósz Károly beszél. Hisz épp az előbb mondtam, hogy az a fajta sztálinista-posztstálinista struktúra, amelyet Grósz Károly képvisel, az én szememben megveszekedett jobboldali — és életveszélyes, mihelyt fegyver és erőszak-szervezete is van. Amikor én jobboldaliságról beszélek, akkor az egyenlőség elementáris megsértésére gondolok, arra, hogy bizonyos fajokat, vallásokat, népeket, vagy akár nemzeti kisebbségeket ki akarnak zárni az egyenlő állampolgári létből.

valami egész mást jelent, mint itt.

— A te személyedet illetően itt és most szinte komikus a helyzet: miközben a Nemzeti Színház szerzője lettél, nekem kezemből került a *GEO* című nyugatnémet folyóirat egy augusztusi különszáma Magyarországról, benne a te cikkeddel is. Elmesélsz egy történetet arról a telefonszerelőről, aki néhány baráti kupica után nagy bizalmasan figyelmeztetted téged, hogy ott, a ti házakban valakinek — sajnos, ő maga sem tudja kinek — nagyon lehallgatják a telefonját. Jót derültem ezen. Hogy is volt a dolog?

— Hát iszogattunk, és ahogy a hangulat emelkedett, a szerelő azt mondta, hogy van ebben a házban egy nagyon érdekes kis készülék, ami még a számot is rögzíti, amelyet a lehallgatott illető hív. Nem tudom, ki lehet az, higgye el, nem tudom — hajtogatta —, de annak vigyázni kellene. Így diskuráltunk nagy kedélyesen.

— És mit gondolsz, most, hogy — ha szabad ezt mondanom — agyonjátszott szerző leszel lassan e hónapban, most is lehallgatnak?

— Meggyőződésem, hogy igen, de nem különös rosszindulatból, inkább csak azért, mert a berendezés leépítése munka. Egyszerűbb otthagyni. Onnan is tudom, hogy még mindig lehallgatnak, mert a telefonom speciális módon romlik el, és hiába jelentem be, hiába mondom az ügyeletes kisasszonynak, hogy legalább tegyenek rá egy jobb lehallgatót, mégsem történik semmi.

— Akik még nem tudják ki-